

Н. С. ОЖОГІНА, докторант МАУП
(м. Умань)

ПОДАТКОВА СИСТЕМА ЯК ДЖЕРЕЛО МІЦНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Наукові праці МАУП, 2002, вип. 3, с. 286–288

У кожній країні податкова система є стрижнем економічної системи. Саме тому основне завдання сьогодення для України – удосконалення податкової системи.

Формування податкової системи України потребує вивчення досвіду розвинених країн, податкові системи яких мають багатолітню історію. Наш власний досвід надзвичайно обмежений, оскільки в умовах адміністративно-командного соціалізму відносини між державою та підприємствами базувалися на прямому вилученні значної частини їх доходів до бюджету у вигляді відрахувань від прибутку, різного роду платежів.

Порівняння податкової системи України з податковими системами розвинених країн дає змогу визначити шляхи вдосконалення податкової системи України. У цьому зв'язку постає питання про правомірність орієнтації податкової системи нашої держави на зрілі податкові системи, адже податкова система має бути адекватною рівню соціально-економічного розвитку тієї чи іншої країни.

Щоб визначити адекватну сучасному етапу розвитку України модель податкової системи, треба розглянути загальні закономірності формування податкових систем. Критерієм адекватності буде відповідність характеристик податкової системи цим причинно-наслідковим зв'язкам.

Аби встановити закономірності, треба розглянути основні риси сучасних податкових систем розвинених країн, їх еволюцію та причини змін.

По-перше, сучасним податковим системам властива вагома частка податкових надходжень бюджетів у валовому національному продукті (ВНП). На початку 90-х років ХХ ст. вона становила: у США – 30 %, Японії – 31, Англії – 37, Канаді –

37, Німеччині – 38, Італії – 40, Франції – 44, Бельгії – 41,6, Нідерландах – 48, Норвегії – 48,3, Данії – 52, Швеції – 61 %.

Відмінності у загальному рівні оподаткування різних країн висвітлюють існування зв'язку між частиною податкових надходжень у ВНП і моделлю ринкової економіки з властивими їй масштабами і формами державного регулювання. Так, найменші масштаби перерозподілу державного ВНП характерні для американського варіанта ліберальної ринкової економіки та японської моделі. У США це зумовлено використанням податкової політики як засобу державного регулювання економічних процесів, передусім як засобу створення умов, сприятливих для діяльності промислових компаній, що потребує низького рівня податкового тягаря у країні. В Японії невелика частка податків у ВНП є наслідком того, що податкова політика як метод державного регулювання відіграє другорядну роль. Провідна роль належить іншим методам: державному програмуванню, прямій державній підтримці певних галузей і підприємств (цільових субсидій та ін.).

Найвища частка податкових надходжень у ВНП характерна для шведського варіанта моделі функціональної соціалізації з властивим їй державним втручанням передусім не у виробництво, а у відносини розподілу, що зумовлює необхідність акумуляції в руках держави значної частини ВНП з її подальшим використанням на соціальні цілі.

Більшості країн, у тому числі країн із соціально-орієнтованою ринковою економікою, властиве помірне оподаткування. Воно є наслідком проведення такої податкової політики як одного з

пріоритетних методів державного регулювання, що має на меті оптимальне поєднання двох цілей: створення сприятливого податкового клімату для господарської діяльності (мета визначає верхню межу оподаткування) й ефективного роз'яснення соціальних проблем (мета визначає нижню межу оподаткування).

По-друге, важливою характеристикою сучасних податкових систем розвинених країн є їх структура, дослідження якої почнемо з аналізу співвідношення прямих і непрямих податків. Це співвідношення має певні особливості в різних країнах. Так, у США, Японії, Канаді, Англії переважають прямі податки, а у Франції — непрямі (56,6 %): податки на споживання, акцизи, внески підприємств у фонди соціального страхування (хоч внески на соціальне страхування, суворо кажучи, не є податками, вони належать до непрямих податків на тій підставі, що їх включають в ціни товарів і перекладають на кінцевих споживачів, а внески робітників і службовців на зазначені цілі є, по суті, ще одним видом прямих відрахувань із їхніх особистих доходів). Німеччина, Італія мають досить урівноважену структуру оподаткування. Частка непрямих податків є у Німеччині — 45,2 %, в Італії — 48,9 %.

Еволюція структури податкових систем розвинених країн і сучасна практика оподаткування свідчать про закономірну залежність співвідношення прямих і непрямих податків від таких чинників: життєвого рівня переважної частини населення, досконалості механізму стягнення податків, його здатності звести до мінімуму ухилення від оподаткування, рівня податкової культури, загальної орієнтації західних суспільств на компроміс, розв'язання найгостріших соціальних проблем, традиції оподаткування.

Переважання на початку і в середині ХХ ст. непрямих податків зумовлене низьким рівнем доходів більшості населення, а також відносно простою збирання непрямих податків, адже форма прямого оподаткування потребує складного механізму обліку платників, об'єкта оподаткування, механізму стягнення податків. Прогрес в організації оподаткування, пов'язаний насамперед з комп'ютеризацією, впровадженням автоматизованої системи обробки фіскальної інформації (перші елементи централізованої в масштабах держави автоматизованої системи обробки податкової інформації в США були запроваджені ще у 1964 р.), підвищив ефективність прямого оподаткування і створив сприятливі умови для його розвитку.

Зміна співвідношення прямих і непрямих податків на користь перших стала також наслідком зростання орієнтації західних суспільств на соціальний компроміс, що зумовило підпорядкування податкових систем принципу соціальної справедливості. Реалізація цього принципу потребує встановлення оптимальної структури податкової системи, отже, оптимального співвідношення прямих і непрямих податків. Адже прямі податки, що ставлять рівень оподаткування у пряму залежність від рівня доходів, вважаються справедливішими, ніж непрямі, оскільки вони не тільки не залежать від розміру доходів, а й мають регресивний характер. Розвиток прямого оподаткування з високими прогресивними ставками, властивими податковим системам західних країн у 50–70-ті роки, дав змогу перенести основний тягар податків на заможні верстви населення і використати акумульовані державою фінансові ресурси для реалізації соціальних програм, державних замовлень, капіталовкладень.

Розглянуті чинники зумовили еволюцію структури податкових систем розвинених країн у напрямку зростання ролі прямих податків.

Розглянемо з позицій виявлених закономірностей основні риси податкової системи України.

Хоч податки відіграють значну роль в економіці всіх зарубіжних країн, в Україні ми маємо один із найвищих (навіть порівняно з постсоціалістичними країнами) рівнів оподаткування. До об'єктивних основних причин, що зумовлюють його, належать такі:

- *неможливість одночасного реформування відносин власності*. Існування державної власності і державних підприємств викликає необхідність їх певної державної підтримки, а через скасування платежів із прибутку цих підприємств — заміни їх відповідною системою податків, яка давала б змогу акумулювати достатні для такої підтримки кошти. До речі, запроваджуючи податок на доходи підприємств і розраховуючи їх ставки, ми виходили передусім із необхідності забезпечити надходження до бюджету коштів не менші за ті, що були до запровадження відповідного податку. Отже, високий рівень вилучення прибутку в минулому вимагав його збереження на сучасному етапі з метою запобігання кризи державних фінансів;
- *неможливість повної і швидкої комерціалізації охорони здоров'я, освіти, науки, культури*, які потребують значних державних коштів;
- *необхідність зростання державних витрат на соціальний захист населення* внаслідок падін-

ня рівня життя під впливом економічної кризи та інфляції.

Отже, основні причини, що зумовлюють високий рівень оподаткування в Україні, лежать у площині суб'єктивного фактора. Основною серед цих причин є помилки у проведенні податкової політики, які породили значні масштаби ухилення від оподаткування, та як найпростіший вихід з важкої ситуації — посилення податкового пресу на тих, хто ще сплачує податки. Ще однією причиною є зростання дефіциту державного бюджету, яке триває через помилки в політиці державних витрат та супроводжується пошуком шляхів збільшення державних доходів, єдиним засобом якого вважається підвищення загального рівня оподаткування. Таким чином, рівень податкового тягаря в Україні можна оцінити як надмірний у тому сенсі, що він вищий, ніж зумовлений об'єктивними причинами і обставинами.

Питання оподаткування останнім часом опинилося в центрі уваги наукової і громадської думки.

Запропоновані урядом законопроекти містять загалом прогресивні ідеї щодо напрямів реформування податкової системи. Деякі з цих ідей є революційними навіть для розвинених країн, але найсприятливішою для розв'язання першочергових завдань, ідеальною для тієї чи іншої країни є податкова система, яка відповідає стану її економіки. Країна не може мати податкову систему більш прогресивну, ніж її економіка.

Реформуванню підлягають правові норми, що визначають форми, методи, механізми регулювання і встановлення величин і порядку стягування податків, необхідних державі для виконання її функцій.

Але основна проблема, яку має розв'язати держава стосовно своїх громадян, — це виховання

податкової культури, без якої неможливий продуктивний розвиток оподаткування в Україні.

Література

1. Вишневецький В. П. До питання про реформу податкової системи України // *Фінанси України*. — 1996. — № 12. — С. 65.
2. *Военные займы* / Под общ. ред. М. И. Туган-Барановского. — М., 1917. — С. 12.
3. Голубець М. Велика історія України. — К., 1993. — Т. 1.
4. *Десять лет финансовой и экономической жизни России*. — СПб., 1902. — С. 154.
5. Кухарець Л. В. Від данини до податків // *Фінанси України*. — 1997. — № 3. — С. 105.
6. Кухарець Л. В. Подушне, оброк — складові податків в Україні XIX століття // *Фінанси України*. — 1997. — № 9. — С. 111.
7. Кухарець Л. В. Прибутки війська запорізького // *Фінанси України*. — 1997. — № 5. — С. 121.
8. Мальцев П. Україна в державному бюджеті Росії. — Лубни, 1917.
9. Мельник В. М. До питання про податки // *Фінанси України*. — 1996. — № 10. — С. 93.
10. Нечай Н. Давня Греція та виникнення податкової служби на Європейському континенті // *Вісн. податкової служби України*. Спецвип. — 1999. — С. 66.
11. Нечай Н. Контрибуції і надзвичайні податки — перші заходи радянської влади у фінансовій політиці // *Вісн. податкової служби України*. — 1999. — № 33. — С. 62.
12. Нечай Н. Податкова система України періоду Великого князівства Литовського // *Вісн. податкової служби України*. — 1998. — № 19. — С. 47.
13. Погребенский А. П. *Очерки истории финансов в дореволюционной России*. — М., 1954.
14. Соколовська А. М. Податкова система в контексті світового досвіду // *Фінанси України*. — 1997. — № 7. — С. 77.